

Βιβλιοστάσιον

π. Δημήτριος Μπαθρέλλος,
*Ἴδὲ ὁ ἄνθρωπος. Τὸ δόγμα
τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Χριστοῦ,*
Ἐν Πλω, Ἀθήνα, 2017 (σσ. 356).

«Ἀμάρτησε ποτὲ ὁ Χριστός; Ἄν ὄχι, μπορούσε ὅμως νὰ ἀμαρτήσῃ; Κι ἂν δὲν μπορούσε, τί νόημα ἔχει ὁ ἀγώνας του γιὰ μᾶς σήμερα; Τελικά, ἂν οἱ πειρασμοὶ Του δὲν εἶναι ὅπως οἱ δικοὶ μας, μήπως δὲν εἶναι ἀληθινός “ἄνθρωπος”;» Αὐτὰ εἶναι κάποια ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα διαχρονικὰ γεννιοῦνται στὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων, Χριστιανῶν καὶ μὴ, μέσα στὸ διάβα τῶν αἰώνων. Σ’ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, μεταξὺ ἄλλων, ἀποπειρᾶται νὰ ἀπαντήσῃ τὸ παρόν, πολὺ σημαντικὸ, βιβλίον τοῦ π. Δημητρίου Μπαθρέλλου. Συγκεκριμένα ὁ συγγραφέας καταπιάνεται μὲ τὸ δόγμα τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐξετάζει τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὁ Χριστὸς εἶχε πεπτωκυῖα, ἀμαρτωλὴ ἀνθρώπινη φύση. Τελικὰ ὁ συγγραφέας ἐξηγεῖ ὅτι «[ὁ] Χριστὸς εἶναι ὁ σαρκωθεὶς Ὑῖος καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, πὺν προσέλαβε, Ἁγίασε, καὶ θέωσε τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἀπαλλάσσοντάς την ἀπὸ τὴν ἀμαρτία, ἢ ὁποῖα εἶναι παρείσακτη καὶ ξένη πρὸς αὐτήν» (σ. 317). Συνεπῶς, ὁ Χριστὸς ἦταν καὶ ἠθικὰ ἀλλὰ καὶ ὄντολογικὰ ἀναμάρτητος; οὔτε ἀμάρτησε, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ ἀμαρτήσῃ, καθ’ ὅτι εἶναι ὁ Θεός. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο (ἢ καὶ τὰ δύο μαζί!) τὰ ἔχουν ἀρνηθεῖ κατὰ καιρούς,

εἴτε εὐθέως, εἴτε συγκεκαλυμμένα, τόσο Χριστιανοὶ θεολόγοι (κυρίως ἐτεροδόξοι, ἀλλὰ ὅμως καὶ Ὀρθόδοξοι) ὅσο καὶ κοσμικοὶ στοχαστές. Συχνά, αὐτὸ τὸ κάνουν γιὰ νὰ παρουσιάσουν ἕναν Χριστὸ πῶς ἀνθρώπινο, πὺν –ὑποτίθεται– μᾶς κατανοεῖ καλύτερα, ἀφοῦ κι αὐτὸς γνώρισε τὸν πειρασμὸ καὶ τὴν πιθανότητα νὰ λυγίσει καὶ νὰ ἀμαρτήσῃ. Ὁ π. Δημ. ὅμως ἐξηγεῖ ὅτι σύνολη ἡ Βιβλικὴ καὶ Πατερικὴ παράδοση ἀντιτίθεται σφοδρὰ σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ, καθὼς κάτι τέτοιο «θὰ κλόνιζε συθέμελα τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ θὰ ἀκύρωνε τὴν ἐλπίδα τῶν ἀνθρώπων». Ἔτσι, «ἡ ἀναμαρτησία τοῦ Χριστοῦ συνιστᾷ κεντρικὸ δόγμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, χωρὶς τὸ ὁποῖο τὸ ὅλο χριστιανικὸ οἰκοδόμημα ἀπειλεῖται μὲ κατάρρευση» (σ. 17). Ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος καὶ μπορεῖ νὰ μᾶς καταλάβῃ καλύτερα (γιὰ τὴν ἀκριβεία, κατὰ ἕναν τέλειο τρόπο) ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦταν ἀναμάρτητος, τόσο ἠθικὰ ὅσο καὶ ὄντολογικὰ.

Γιὰ νὰ ἀποδείξῃ τὰ παραπάνω, ὁ π. Δημ. χωρίζει τὸ βιβλίον του σὲ τρία μέρη: Τὸ 1ο παρουσιάζει ὀρισμένους θεολόγους (ἐτεροδόξους καὶ Ὀρθόδοξους), πὺν ἀρνήθηκαν τὴν ἀναμαρτησία τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐπίσης καὶ πὺς αὐτὸ ἀποπειράθηκε στὴ σύγχρονη λογοτεχνία καὶ τὸν κινηματογράφον. Ἐπίσης, γίνεται «συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν κυριώτε-ρων θέσεων καὶ ἐπιχειρημάτων ὅσων

υποστηρίζουν ότι ο Χριστός έφερε μεταπτωτική, άμαρτωλή ανθρώπινη φύση». Τέλος, ο συγγραφέας κάνει μία «γενεαλογική υπόθεση»: υποστηρίζει ότι συγκεκριμένες όψεις της διδασκαλίας του Λουθήρου και του Κάντ συνετέλεσαν «στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων για την ανάδυση της άμφισβήτησης της άναμαρτησίας του Χριστού».

Ποιά είναι όμως η συμβολή της πατερικής θεολογίας στο έν λόγω ζήτημα; Έχουν, αλήθεια, μιλήσει οι Πατέρες και οι Οικουμενικές Σύνοδοι για την άναμαρτησία του Χριστού; Η άπάντηση είναι φυσικά καταφατική. Οι Πατέρες έχουν γράψει ξεκάθαρα ότι ο Χριστός ήταν ήθικα και όντολογικά άναμάρτητος. Αυτό υποστηρίζει ό π. Δημ. στο 2ο μέρος της παρουσιαζόμενης μελέτης, προσκομίζοντας και αναλύοντας έπιτυχώς πλήθος πατερικών χωρίων από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες μέχρι και τον 15ο αί. μ.Χ. Επίσης, εξετάζεται τό «έρώτημα της άναμαρτησίας του Χριστού στην κλασική έτερόδοξη σκέψη», δηλ. στους Θωμά Ακινάτη, Λούθηρο και Καλβίνο: «και οι τρεις, μέσα βέβαια από τις προϋποθέσεις της δυτικής θεολογίας της έποχής τους, άσπάζονταν την πίστη της Έκκλησίας στην άναμαρτησία της ανθρώπινης φύσης του Χριστού» (σ. 178).

Όστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, τό δόγμα της άναμαρτησίας του Χριστού άμφισβητήθηκε έντονα κατά τους δύο τελευταίους αιώνες (δηλ. κατά τον 19ο και τον 20ό). Γι' αυτόν τον λόγο, θα ήταν παράλειψη νά μη μελετηθεί τό θέμα και από συστηματικής πλευράς: αυτό έπιχειρείται στο 3ο μέρος του βιβλίου. Συγκεκριμένα αυτό «περιλαμβάνει την παρουσίαση, άνάλυση και κριτική άξιολόγηση τόσο της μαρτυρίας της θεολογικής μας παράδοσης όσο και των ισχυρισμών

και έπιχειρημάτων όσων άρνοούνται την όντολογική άναμαρτησία του Χριστού» (σ. 185). Αυτό είναι, κατά τη γνώμη μας, και τό πιο «δυνατό» τμήμα της μελέτης: έχοντας έξερευνήσει διαχρονικά την εξέλιξη του ζητήματος, τώρα ό σ. συζητά τις συστηματικές παραμέτρους του και προσπαθεί νά «λύσει τον γρίφο» προσφέροντας πειστικά θεολογικά έπιχειρήματα. Αρχικά αναφέρεται, με συνοπτικό άλλα και συνάμα έπαρκή τρόπο, στη δογματική διδασκαλία περί του προσώπου του Χριστού, άλλα και στην «άμαρτία ως κατάσταση». Έδώ τονίζεται ότι ή άμαρτία δέν αναφέρεται «άποκλειστικά και μόνο σ' αυτό που πράττουμε», άλλα «και σ' αυτό που είμαστε» (σ. 203). Άκολουθεί μία πολυτεχνική συζήτηση, σχετικά με τό ότι ή ανθρώπινη φύση του Χριστού είναι «άτομική» («έν άτομω θεωρούμένη») και όχι κοινή («έν τω είδει θεωρούμένη»). Βάσει της πατερικής διδασκαλίας «[ή] ανθρώπινη φύση του Χριστού δέν ήταν άμαρτωλή, διότι, πολύ απλά, ήταν "άτομική" ανθρώπινη φύση, έξαγιασμένη και θεωμένη χάρη στην πρόσληψή της από τον Θεό Λόγο. Η άμαρτωλότητα της δικής μας φύσης δέν άποτελεί άπόδειξη για την άμαρτωλότητα και της δικής του» (σ. 233). Στην έπόμενη ένότητα άποδεικνύεται ότι ό Χριστός είναι «ό αυθεντικός, ό τέλειος, ό όντως άνθρωπος», άκριβώς έπειδή δέν μολύνηκε ποτέ από την άμαρτία (σ. 245), και κατόπιν έπισημαίνεται ότι ό Χριστός «ήταν μέν τέλειος άνθρωπος, όμοιος μ' έμάς, άλλα και συγχρόνως και διαφορετικός από έμάς, "ύπέρ ήμάς"» (σ. 256). Στην 6η ένότητα του 3ου μέρους παρουσιάζεται με διεξοδικό τρόπο «ή μαρτυρία της Καινής Διαθήκης για την άναμαρτησία του Χριστού». Άξιοσημείωτη είναι ή

πολὸν καλὴ γνώση τόσο τῆς Κ.Δ., ὅσο καὶ τῶν πατερικῶν ἀλλὰ καὶ συγχρόνων ἐρμηνειῶν ἐπ’ αὐτῆς, Ὁρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων. Κατὰ τὴν ῥήσιν τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ. π. Δημ. συλλέγει, ὅπως ἡ μέλισσα, ὅ,τι καλὸν βρίσκει στὰ διάφορα ἄνθη ποῦ συναντᾷ. Συμπεραίνεται ὅτι ἡ Κ.Δ. διατρανώνει τὴν ἀναμαρτησία καὶ Ἀγιότητα τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἐπόμενη ἐνότητα ἀναφέρεται στοὺς πειρασμοὺς τοῦ Χριστοῦ. «Πῶς συμβιβάζεται ἡ ὑπαρξὴ καὶ ὁ ρεαλισμὸς αὐτῶν τῶν πειρασμῶν τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀπόλυτη ἀναμαρτησία του;» (σ. 277). Τονίζεται ὅτι «ἂψ’ ἐνὸς ἡ Γραφῆ καὶ ἡ πατερικὴ γραμματεία δὲν προσφέρουν ἐρεῖσματα γιὰ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οἱ πειρασμοὶ τοῦ Χριστοῦ προϋπέθεταν τὴν πτωτικότητα καὶ ἀμαρτωλότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης του καὶ ἂψ’ ἐτέρου ὅτι ἡ ἀμαρτωλότητα δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαία συνθήκη γιὰ νὰ ὑποβληθεῖ κανεὶς σὲ πειρασμὸν» (σ. 295, βλ. καὶ τὸ παράδειγμα τῶν πρωτοπλάστων). Ἐνα τελευταῖο ἐρώτημα μετὰ τὸ ὁποῖο καταπιάνεται ὁ συγγραφέας εἶναι τὸ ἂν ὁ Χριστὸς μπορούσε νὰ ἀμαρτήσῃ. «Τί ἀρμόζει ἄραγε στὸν Χριστὸ τὸ *non posse peccare* ἢ τὸ *posse non peccare*, ἢ *impeccabilitas* ἢ ἀπλῶς καὶ μόνον ἢ *impeccantia*;» (σ. 296). Ἐδῶ ὑποστηρίζεται ὅτι «ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἦταν ὁ σαρκωθεὶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνθρώπινη φύση ἦταν ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ἐνωμένη μετὰ τὴν θεία καὶ εἶχε κατὰ συνέπεια ἐξαγιαστῆ καὶ θεωθεῖ, ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀμαρτήσῃ, παρὰ τοὺς ἔντονους πειρασμοὺς ποῦ ἐπανειλημμένα ἀντιμετώπισε. Κάτι τέτοιο δὲν ὑπονομεύει τὴν ἀθνητικότητα τῆς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ ἀναδεικνύει τὴν τελειότητά της» (σ. 316). Ἀκολουθεῖ ἕνας ἐμπνευσμένος ἐπίλογος, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὸ ζήτημα στὸ εὐρύτερο θεολογικὸ καὶ πολιτιστικὸ

context τῆς ἐποχῆς μας καὶ συνοφίξει τὰ συμπεράσματα τῆς μελέτης.

Ἄς κάνουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ τρεῖς βασικὲς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ βιβλίου. Πρῶτον, πρόκειται ἀναμφίβολα γιὰ μία πολὺ ἀξιόλογη καὶ καλογραμμένη ἐπιστημονικὴ μελέτη, ἡ ὁποία ἐρχεται νὰ καλύψει ἕνα σημαντικὸ κενὸ στὴν ἔρευνα. Εἶναι μὲν ἕνα «βαρὺ» καὶ ἀπαιτητικὸ στὴν ἀνάγνωσις βιβλίον, ὅχι ὅμως ἕνα ξερὸ ἀκαδημαϊκὸ πόνημα. Ἀντίθετα εἶναι ἕνα πολὺ ἐλκυστικὸ θεολογικὸ ἔργο ποῦ ἔχει γραφεῖ μετὰ λόγον ἀπλὸν καὶ ζεστό. Ἀποτελεῖ ἕνα ἱστορικὸ ἀλλὰ καὶ συστηματικὸ ἔργο (ἐξ ἄλλου, τὸ 3ο μέρος, ποῦ εἶναι καὶ τὸ ἐκτενέστερο, ἐπιγράφεται «Συστηματικὴ θεώρηση») καὶ εἶναι, κατὰ τρόπον τινὰ συνέχεια μίας σειρᾶς δημοσιευμάτων τοῦ συγγραφέα ποῦ καταπιάνονται μετὰ τὴν Χριστολογία. Ὁ π. Δημ., ὡς γνωστόν, ἔχει ἐνδελεχῶς ἀσχοληθεῖ μετὰ τὴν Χριστολογία· βλ., μεταξὺ ἄλλων, τίς πολὺ σημαντικὲς δημοσιεύσεις του: *The Byzantine Christ: Person, Nature, and Will in the Christology of St Maximus the Confessor* (Oxford Univ. Press, Oxford 2004) καὶ *Σχεδιάγραμμα Δογματικῆς Θεολογίας*. Μετὰ βάση τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης [(†1429), (Ἐν Πλῶ, Ἀθήνα 2008)]. Τὸ πρῶτον εἶναι μία ἐμπεριστατωμένη μελέτη ὀρισμένων ὄψεων τῆς Χριστολογίας τοῦ Ἁγίου Μαξίμου καὶ τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ μία Δογματικὴ βασισμένη στὸ ἔργο τοῦ Ἁγίου Συμεῶν Θεσσαλονίκης, στὴν ὁποία κεντρικὴ θέσις ἔχει τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ). Δείχνει ἐξαιρετικὴ γνώση τῶν χριστολογικῶν αἱρέσεων τῶν πρώτων αἰώνων, ἀλλὰ καὶ πῶς αὐτὲς σχετίζονται μετὰ τὸ σήμερον (βλ. π.χ. σ. 236-7, γιὰ τὸ πῶς ὁ ἀπολλιναρισμὸς μπορεῖ νὰ διεισδύσει στὴν θεολογία τῶν συγχρόνων ἀρνητῶν τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ Χριστοῦ). Ἐπίσης, γίνονται βαθεῖες καὶ διεισδυτικὲς

προσεγγίσεις και σκέψεις ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων (βλ. π.χ. σ. 103: «Μέσω μίας ἀπρόβλεπτης ἑτερογονίας τῶν σκοπῶν, ἡ σχολαστικὴ καὶ ἠθικιστικὴ ἔμφαση στὰ ἔργα, τὴν ὁποία ὁ μεγάλος θεμελιωτὴς τῆς Μεταρρύθμισης [δηλ. ὁ Λούθηρος] καταπολέμησε μὲ τόσο ἀπόλυτο τρόπο στοῦ ἐπίπεδο τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς σωτηριολογίας, ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψει στὴν προτεσταντικὴ παράδοση μὲς μίας παραμορφωμένης χριστολογίας λίγους αἰῶνες ἀργότερα»). Ὁ π. Δημ. ἐκφράζει τὰ θεολογικὰ του ἐπιχειρήματα στηριζόμενος στὴ Βίβλο, στοὺς Πατέρες καὶ σὲ σύγχρονους θεολόγους, ὅπου θεωρεῖ ὅτι αὐτοὶ στοιχοῦν μὲ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας. Ἀξιοποιοῦνται πάρα πολλοὶ Πατέρες, κυρίως οἱ ἅγιοι Μάξιμος, Δαμασκηνός, Κύριλλος, καὶ οἱ Καππαδόκες. Ἐμφαίνεται ἕνας ἰδιαιτέρως σεβασμὸς στὴ Βίβλο, καθὼς γίνονται πολὺ συχνὰ οὐσιώδεις ἀναφορὲς καὶ καταφυγὴ σ' αὐτήν (στοῦ σημείου αὐτό, θὰ εἶχε πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ ἐρευνηθεῖ κατὰ πόσο μπορούμε νὰ ἀντλήσουμε στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀναμαρτησία τοῦ Χριστοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, π.χ. στοὺς Προφῆτες ἢ τοὺς Ψαλμούς). Διενεργεῖται διάλογος μὲ ὅψεις τῆς σύγχρονης σκέψης καὶ φιλοσοφίας (βλ. π.χ. ἀναφορὰ στὴν «ἠθικὴ τῆς ἀρετῆς» [virtue ethics] [σ. 318-9]), ἀλλὰ καὶ κριτικὴ σὲ σύγχρονους φιλοσόφους τῆς θρησκείας ἢ ἐν γένει στοχαστές, ἐδραιωμένη συχνὰ σὲ πατερικὴ βάση (βλ. π.χ. σ. 300-1). Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους, θὰ ἦταν πολὺ βοηθητικὸ ἂν ὑπῆρχε ἕνας πίνακας ὀνομάτων, ἐννοιῶν καὶ πατερικῶν χωρίων. Τέλος, θὰ ἄξιζε, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ δοῦμε ποιά εἶναι ἡ στάση τῆς ὑστεροβυζαντινῆς θεολογίας ἀπέναντι στοῦ θέματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Γιὰ παράδειγμα, θὰ μπορούσαν νὰ

μελετηθοῦν σχετικὰ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμά (μὲ μίαν ἰδιαίτερη ἔμφαση ἐνδεχομένως στὶς Ὀμιλίες του), τοῦ Ἁγίου Νικόδημου Ἁγιορείτη, τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου, ἢ καὶ πιὸ συγχρόνων, ὅπως π.χ. τοῦ π. Σωφρονίου Σαχάρωφ (ἢ καὶ νὰ μελετηθεῖ τὸ ἐὰν συζητεῖται τὸ θέμα αὐτὸ στοὺς αἰῶνες μετὰ ἀπὸ τὴν Πτῶση τῆς Κωνσταντινούπολης). Ἐπιπλέον, διαβάζοντας τὸ βιβλίον αὐτό, πιστεύω ὅτι ἀναδεικνύεται ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς σύγχρονης καὶ ἐπικαιροποιημένης μελέτης γιὰ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα (ἡ σχετικὴ μελέτη τοῦ π. Ἰωάννη Ρωμανίδη πρωτογράφηκε τὸ 1957): σὲ τί ἀκριβῶς συνίσταται; Κληρονομεῖται; Καὶ τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτό; Ποιά εἶναι ἡ θέση μας, ἀπὸ Ὁρθόδοξη σκοπιά, στὴ διδασκαλία γιὰ τὴν «ἄσπιλο σύλληψη τῆς Παναγίας»;

Δεύτερον, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄρτια ἀξιοποίηση τῶν στοιχείων τῆς παραδόσεώς μας, στοῦ βιβλίου ὑπάρχει μεγάλος σεβασμὸς στοῦ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο ἐκπροσώπων τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, τόσο παλαιῶν (πχ. Λουθήρου, Καλβίνου καὶ ἐρμηνευτῶν τους), ὅσο καὶ συγχρόνων. Ἐντοπίζεται ἕνα εἰλικρινὲς καὶ ἀληθινὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἑτερόδοξη θεολογία, ὅπως ἐπίσης καὶ πολὺ καλὴ γνώση αὐτῆς (κυρίως προσώπων ὅπως ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβίνος, ὁ Ἀκινάτης, ἢ καὶ συγχρόνων, ἰδιαιτέρως ὁ Barth, ὁ Bonhoeffer κ.ἄ.), ἀλλὰ καὶ μίαν προσπάθεια νὰ τὴ φέρουμε σὲ διάλογο μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Ταυτόχρονα ὅμως ἀσκεῖται κριτικὴ (καὶ μάλιστα ὀρισμένες φορὲς δριμύεια) σὲ λανθασμένα καὶ ἐπικίνδυνα (ἀπὸ δογματικῆς-σωτηριολογικῆς σκοπιᾶς) σημεία τῶν κειμένων τους (βλ. π.χ. σ. 97-100). Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, τὸ βιβλίον παρουσιάζει γνήσιο ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ τὴ σκοπιά τῆς οἰκουμενικῆς θεολογίας: ἀποτελεῖ μίαν σπουδαία συμβολὴ ὡς πρὸς τὸ πῶς

μπορεί να διεξαχθεί ένας τίμιος και ειλικρινής διάλογος μεταξύ Ὁρθόδοξων και ἑτεροδόξων θεολόγων.

Τρίτον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γνήσιο ἐπιστημονικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ συγγραφέα –ποῦ βασίζεται μὲν στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολικὴ παράδοση, ἀλλὰ ἐκτείνεται καὶ πέραν αὐτῆς–, βλέπουμε παράλληλα καὶ μία ἔντονη μέριμνα γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ, δηλαδὴ γιὰ τὸ ποιῆς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τῆς θεολογίας στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῶν πιστῶν. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι μὲν μία πολὺ σημαντικὴ ἐπιστημονικὴ μελέτη, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἓνα σπουδαῖο πνευματικὸ ἔργο, δηλαδὴ ἓνα ἔργο ποῦ ἀποπνέει βαθὺ σεβασμὸ γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀναγκαιότητα γνήσιας καὶ ὀρθῆς βιώσεώς της. Αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ α) τὴν ἰσχυρὴ ἔμφαση στὴν ἀξία τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας (βλ. τὴν πολὺ ὠραία προσέγγιση στὴν «ἁμαρτία ὡς κατάσταση», σ. 205-20), β) τὴ σημαντικὴ ἀποσαφήνιση ὄρων τῆς πνευματικῆς ζωῆς (βλ. π.χ., πάλι σχετικὰ μὲ τὴν ἁμαρτία, σ. 253-4: «Ἡ ἁμαρτία ποτὲ δὲν συγχροτεῖ ἐγγύτητα, κοινωνία, ἐνότητα, ἀλληλεγγύη. Ἀντιθέτως τὶς ὑπονομεύει. Στρέφει τὸν ἄνθρωπο τόσο ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ὅσο καὶ ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου»), γ) τὸν μεγάλο σεβασμὸ στὴν Ἁγιοπνευματικὴ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ συνέχεια τῆς Ἁγιότητος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, μέχρι φυσικὰ στὸ σήμερον [γιὰ δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, βλ. σσ. 88 (ἁγ. Σιλουανός) καὶ 99 (ἡ τιμὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς Ἁγίους)], δ) τὴ σύνδεση δόγματος, ἡθους καὶ λατρείας (π.χ. σ. 317-9), καὶ τέλος ε) τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ θέμα τῆς μελέτης δὲν ἔχει μόνον ἀκαδημαϊκὸ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ προπαντὸς ἔντονα πνευματικὸ καὶ σωτηριολογικὸ.

Συμπερασματικά, πρόκειται γιὰ ἓνα ἐξαιρετικὸ ἔργο τὸ ὁποῖο ἀναμφίβολα ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ ὁ σύγχρονος σκεπτόμενος (θεολόγος καὶ μὴ) ἀναγνώστης.

π. Ἀλέξανδρος Χουλιαρᾶς
*Ἐφημέριος Ἱ. Ν. Ἁγίων Θεοδώρων
Γαργηττοῦ Γέρακα, Ἱ. Μητρόπολη
Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς,
Υποψ. Δρ. Θεολογίας, VU, Amsterdam Centre
for Orthodox Theology (ACOT)*

Ἀνδρέας Π. Ζαχαρίου,
*Ἡ θεολογικὴ γνωσιολογία
τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου.
Προσέγγιση στὴ διαμόρφωση καὶ
τὴν ἀπόπειρα πατερικῆς κατοχύρωσης
τῶν θεολογικῶν του ἀντιλήψεων,
ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2018, σσ. 388.*

Τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον τοῦ Ἀνδρέα Π. Ζαχαρίου, διδάκτορος Θεολογίας, ἀποτελεῖ μία ἀρχούνητος κατατοπιστικὴ, πατρολογικῆ καὶ δογματικῆς φύσεως, μονογραφία γιὰ τὴ στάση καὶ τὴ θεολογικὴ ἀντίληψη τοῦ Γρηγορίου Ἀκινδύνου, ὅπως αὐτὲς ἐκφράστηκαν, κατὰ τὴ σύγκρουσίν του μὲ τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶ. Ὁ συγγραφέας προσεγγίζει μὲ σαφήνεια καὶ ἀντικειμενικότητα τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀκινδύνου, ἐπισημαίνοντας καὶ διερμηνεύοντας τὴν ἰδιότυπη θεολογία του. Αὐτὴ, ἐνῶ ὑφίστατο ἀνεκδήλωτη, ἤδη ἀπὸ τὴν πρὸ τῆς σύγκρουσης ἐποχῆ, ἐκδηλώνεται ἀπροκάλυπτα καὶ δυναμικά, μετὰ ἀπὸ τὴ Σύνοδο τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1341, ὅταν πλέον ὁ Ἀκινδύνος ἔχαιρε τῆς βοήθειας καὶ τῆς ὑποστήριξης τοῦ συγχρόνου του Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωάννη Καλέκα. Στοχεύοντας νὰ ἀπομειώσει

καὶ νὰ πλήξει τὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ Παλαμᾶ, ὁ Ἀκίνδυνος ἐπικαλέστηκε μὲν δαφιλῶς καὶ χρησιμοποίησε πληθωρικῶς τὴν πατερικὴ παράδοση, πλὴν ὅμως, τὴν ἐρμήνευσε ἄστοχα καὶ βάσει ὑποκειμενικῆς πρόσληψης, γι' αὐτὸ καὶ ἐν τέλει ἡ θεολογία του ἐπισημαίνεται ὡς δογματικῶς ἀντιπαραδοσιακὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡμαρτημένη.

Τὸ βιβλίον χωρίζεται σὲ τρία μέρη, τὰ ὁποῖα διαρθρώνονται: α) στὴν εἰσαγωγικὴ προσέγγιση σὲ δύο μεγάλες ἐνότητες τοῦ θέματος, β) στὴ λεπτομερῆ παράθεση τῆς θεολογίας τοῦ Ἀκινδύνου σὲ τρία κεφάλαια καὶ γ) στὴν ἐπισήμανση καὶ περιγραφή τῆς παρερμηνείας ποῦ ἡ θεολογία τοῦ Παλαμᾶ ὑφίσταται ὑπὸ τοῦ Ἀκινδύνου. Ἡ δὲ προσέγγιση στὴν ἀκινδυνιανὴ γνωσιολογία ἔχει πολὺ συγκεκριμένη δομὴ. Προηγείται ἀναφορὰ καὶ ἀποτύπωση τῶν θεολογικῶν θέσεων τοῦ Ἀκινδύνου καὶ ἀκολουθεῖ ἡ κατ' ἀντιρρητικὸ τρόπο ἀντιπαραβολὴ τους μὲ τὴ διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἀντιστοιχίαν τοῦ Παλαμᾶ, οὕτως ὥστε νὰ καταδεικνύεται ἀριδιῆλως τόσο τὸ σαθρὸ τῶν ἐπιχειρημάτων ποῦ ἐπικαλεῖται, ὅσο καὶ ὁ προκρούστειος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἀκίνδυνος ἐρμηνεύει τὴν παράδοση.

Εἰδικότερα, τὸ Α' Μέρος, ἡ Εἰσαγωγή, περιλαμβάνει δύο ἐνότητες: Ἡ πρώτη ἐνότητα (σσ. 23-62) σκιαγραφεῖ σὲ μία ὑποἐνότητα τὰ ἀναγκαῖα βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀκινδύνου καὶ σὲ μία δευτέρη ὑποἐνότητα ἀποτυπώνει τὴν ἔρευνα στὸν ὀρθόδοξο καὶ τὸν ἑτερόδοξο δυτικὸ κόσμον, ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ἀκινδυνιανὴ σκέψη. Στὴ δευτέρη ἐνότητα (σσ. 62-99), ἡ ὁποῖα διακρίνεται σὲ ἄλλες τρεῖς ὑποἐνότητες, ἀναλύεται ὁ ἰδιότυπος τρόπος ποῦ ὁ Ἀκίνδυνος ἀντιλαμβάνεται

καὶ χρησιμοποιεῖ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Βάσει αὐτοῦ, καθορίζεται καὶ ἡ στάση του ἔναντι τοῦ Βαρλαάμ καὶ τοῦ Παλαμᾶ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖα, ἐνῶ ὁ πρῶτος «ῥανίδος λόγον εἰς ἀσέβειαν ἔχων», ὁ δεύτερος θεωρεῖται ὡς δογματικῶς ἀποκλίνων καὶ ὡς διδάσκων τὴν πολυθεΐαν.

Τὸ Β' Μέρος ἀναλύει καὶ καταγράφει σὲ τρία κεφάλαια τὶς ἐν γένει θεολογικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀκινδύνου. Τὸ Α' Κεφάλαιο (σσ. 103-150) μὲ τίτλο «Ἄμερῆς καὶ ἀσύνθετος Θεός», πραγματεύεται σὲ δύο μεγάλες ἐνότητες τὴ βασικὴ ἀκινδυνιανὴ ἀρχὴ περὶ τῆς μιᾶς καὶ μόνῃς θεότητος. Αὐτὴ ἀντιστοιχεῖ στὸν τρισυπόστατο Θεό, τὰ δὲ θεῖα πρόσωπα, καὶ δὴ αὐτὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, συνιστοῦν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη τοῦ Θεοῦ.

Τὸ Β' Κεφάλαιο (σσ. 151-184) ἀναφέρεται στὴν κατ' Ἀκίνδυνον ἐνεργὴ θεΐα φύση. Τὸ ἀδιάκριτο φύσεως καὶ ἐνεργείας ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ἡ θεότητα νὰ ἀποτελεῖ ἐνεργὴ οὐσία ἢ ἐνούσια ἐνέργεια, ἡ ὁποῖα διὰ μέσου ἄλλων (κτιστῶν) ἐνεργειῶν καὶ πράξεων, δημιουργεῖ, προνοεῖ καὶ συνέχει τὸν κόσμον. Αὐτὴ δὲ ἡ ὅλη θεότητα εἶναι ἐπιδικτικὴ ὀνομάτων. Τὸ ἀκατάληπτο ὅμως καὶ παντελῶς ἀπερινόητο τοῦ Θεοῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα οἱ χαρακτηρισμοὶ ποῦ τοῦ ἀποδίδονται νὰ μὴν ἀντιστοιχοῦν πραγματικὰ σὲ αὐτόν, ἀλλὰ νὰ δηλώνουν ἀπλῶς τὸν πρόσφορο τρόπο ποῦ οἱ ἄνθρωποι κατανοοῦν τὰ πράγματα.

Στὸ Γ' Κεφάλαιο (σσ. 185-265) ἀποτυπώνονται οἱ θέσεις τοῦ Ἀκινδύνου ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς καταλήψεως τοῦ ἀκατάληπτου Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι μὲν ἀνεπινόητος καὶ ἀνερευνητός, αὐτὸ ὅμως, περιορίζεται μόνον στὸν τρόπο ὑπαρξῆς του. Ἡ πίστη ὡστόσο πρὸς Αὐτόν, ἡ τήρηση τῶν ἐντολῶν Του καὶ οἱ κτιστές Του

ἐνέργειες καὶ πράξεις στὴ δημιουργία, τὸν καθιστοῦν γνωστό, δηλονότι «ὅτι ἔστι». Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ παντελῶς ἄορατο τοῦ Θεοῦ· ἡ θεία φύση, πάντοτε μὲ τὸ δεδομένο τοῦ ἀδιακριτοῦ οὐσίας καὶ ἐνέργειας, δὲν ὑπάγεται στὴν κατάληψη τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ ὄραση τῶν θεοπτῶν –συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Θαβῶρ– ἐπισυμβαίνει κατὰ συγκεκριμένο τρόπο, καὶ ἀφορᾷ τὴ θέαση κτιστῶν μέσων ἢ συμβόλων, τὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται μεταξὺ τοῦ ἄορατου Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων. Κατ’ ἀντίστοιχο τρόπο θεολογεῖται καὶ τὸ μεθεκτὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ ἡ θεία φύση βρίσκεται κατ’ οὐσία πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο ἀκινδυνιακῶς συστήνει τὸ μεθεκτὸ της, ἐν τούτοις ἡ μετοχὴ δὲν εἶναι ἀληθινή, διότι ἐπ’ οὐδενὶ ἔρχεται σὲ «ἐπαφήν» οὔτε ἔχει «ἄλλην τινὰ πρὸς τὰ μετέχοντα συμμιγῆ κοινωνίαν». Τὸ μεθεκτὸ της δὲν ἀφορᾷ τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ ὅτι, κατὰ τὴν πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι παρουσία της, δημιουργεῖ καὶ διακρατεῖ τὰ ὄντα, ἀλλὰ προσφέρει, δοθέντος ὅτι ὑφίσταται «πίστις ὑπερφυῆς», καὶ τὴ θέωση.

Στὸ Γ’ Μέρος ὁ σ. πραγματεύεται, σὲ δύο κεφάλαια, τὸν τρόπο ποῦ ὁ Ἀκίνδυνος ἐρμηνεύει τὶς θεολογικὲς θέσεις τοῦ Παλαμᾶ. Στὸ Α’ Κεφάλαιο (σσ. 269-310) σημειώνεται ὅτι ἡ βάση τῆς ἀκινδυνιανῆς πολεμικῆς ἦταν ἀφ’ ἐνὸς ἡ παρανόηση τῆς θεολογίας τοῦ Παλαμᾶ γιὰ τὴν ἀκατανόητη καὶ ἀψαυστη θεία φύση, τὴν κατὰ τοῦτο ὑπερκείμενη τῆς φυσικῆς ἐνέργειάς της, καὶ ἀφ’ ἑτέρου ἡ χρῆση νοηματικῶς παραπονημένων παλαμικῶν χωρίων καὶ θέσεων. Τὸ Β’ Κεφάλαιο (σσ. 311-339) περιγράφει τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀκινδυνιανῆς ὑποκειμενικῆς –ἐσφαλ-

μένης– ἀνάγνωσης στὶς θέσεις τοῦ Παλαμᾶ. Τὸ θεολογικὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο ὁ Παλαμᾶς, ἐδραζόμενος στὴν πρὸ αὐτοῦ πατερικὴ παράδοση, ἐξέφραζε, ἔκανε σαφῆ λόγο γιὰ τὴ μία καὶ μόνη τρισυπόστατη φύση, τὴ διακρινόμενη, ὅμως εὐσεβῶς σὲ γνωστὸ (τὴν πρὸς τὴν κτίση καὶ γιὰ τὴν κτίση ἐνέργεια καὶ δύναμή της) καὶ ἄγνωστο (τὴ θεία οὐσία, τὸν τρόπο δηλονότι ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ). Ἐν ταύτῳ διευκρίνιζε ὅτι τὸ ὄνομα θεότης, καθ’ ὃ ἀνθρωπογενές, ἀποδίδεται τόσο στὴ θεία φύση (καταχρηστικὰ μὲν, καθ’ ὅτι ἄρρητη), ὅσο καὶ (κυρίως) στὴν ὑφειμένη της ἐνέργεια. Ὁ Ἀκίνδυνος, ὅμως, ἐπιμένοντας ὅτι ἡ ἐν λόγω διάκριση σήμαινε τὴ σχάση τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, παρουσίαζε τὸν Παλαμᾶ νὰ διδάσκει τὸν μερισμὸ καὶ τὴ σύνθεση στὸν Θεό.

Ἡ μελέτη ὀλοκληρώνεται μὲ τὰ Ἐπιλεγόμενα (σσ. 341-347), τὰ ὁποῖα παρατίθενται κατὰ τρόπο εὐσύνοπτο τὰ βασικώτερα σημεῖα τῶν ἀκινδυνιανῶν θεολογικῶν θέσεων σὲ παράλληλες στήλες καὶ κατ’ ἀντιπαραβολὴ μὲ τὴν ἐν γένει πατερικὴ παράδοση.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ περὶ τῆς θεολογικῆς γνωσιολογίας τοῦ Ἀκινδύνου φρονοῦμε ὅτι ὄχι μόνον πληροῖ τὸ κενὸ ποῦ ὑπῆρχε τόσο στὸν ὀρθόδοξο χῶρο, ὅσο καὶ σὲ αὐτὸν τῆς ἑτερόδοξης Δύσεως, ἀλλὰ καὶ συνιστᾷ οὐσιαστικὴ συμβολὴ γιὰ τὴν κατανόηση τῶν θεολογικῶν ἀντιπαρθέσεων τῆς περιόδου τοῦ 14ου αἰῶνα καὶ δὴ τοῦ βαθμοῦ τῆς παραδοσιακότητος καὶ ἐρμηνευτικῆς ὀρθότητος ἐκάστου πρωταγωνιστῆ.

Νικ. Νικολαΐδης
Ὁμότ. Καθηγ. Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.
καὶ Καθηγητῆς Πανεπιστημίου Λευκωσίας

Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου,
Καστελλίου καὶ Βιάννου,
Ἀνδρέας Νανάκης, *Κέλευσον,
Κελεύσατε... Λόγοι εἰς χειροτονίας
κληρικῶν*, ἐκδ. Μπαρμπουνάκης,
Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 142.

Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου κ. Ἀνδρέας εἶναι ἕνας διαπρεπῆς Ἱεράρχης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Καθηγητῆς πανεπιστημίου, πολυγραφότατος, γνωστός στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν ἰδιαίτερη ἐπίδοσή Του σὲ θέματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ γενικώτερα σὲ θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Κρήτης καὶ τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ.

Τελευταία συγκέντρωσε δεκαπέντε χειροτονητήριους λόγους ποὺ ἐξεφώνησε σὲ χειροτονίες διακόνων καὶ ἱερέων σὲ ναοὺς τῆς Μητροπόλεως του καὶ σ' ἄλλους ἀπὸ τὸ 2003 ἕως καὶ τὸ 2017, τοὺς ὁποίους παρουσιάζει στὸ παρουσιαζόμενο πόνημα μὲ τὸν καλύτερο τρόπο.

Τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου κοσμεῖται μὲ εἰκόνα ἀπὸ τοιχογραφία τοῦ νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ὁρφανοῦ Θεσσαλονίκης (1318-1320) ποὺ ἀπεικονίζει τὴ χειροτονία τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Τὸ πόνημά του ἀφιερώνει στὸν ἀείμνηστο Γέροντά του Μητροπολίτη Πέτρας Δημήτριο Μπουρλάκη (1921-1990).

Μετὰ ἀπὸ τὰ περιεχόμενα (σ. 7) ἀκολουθεῖ ὁ πρόλογος (9-12) τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ἐδέσσης, Πέλλης καὶ Ἄλμωπίας κ. Ἰωὴλ μὲ τίτλο «Τοῖς ἐντευξομένοις», ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι τοῦ ἔκανε ἐντύπωση ποὺ ὁ Σεβασμιώτατος χρησιμοποιεῖ στοὺς λόγους πολλοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ σοβαροὺς

θεολόγους. Σχολιάζει κάποιους λόγους καὶ ἐπισημαίνει τὶς ἀναφορὲς, τὶς προτροπὲς καὶ τὶς παραινέσεις τοῦ Σεβασμιώτατου στοὺς κληρικοὺς ποὺ χειροτονεῖ.

Ἀκολουθεῖ ἡ εἰσαγωγή (13-18), ὅπου ὁ Σεβασμιώτατος τονίζει τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴ σημασία τοῦ μυστηρίου τῆς ἱεροσύνης καὶ εὐχαριστεῖ πρόσωπα ποὺ τὸν βοήθησαν στὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου.

Ὁ συγγραφέας δημοσιεύει τοὺς δεκαπέντε χειροτονητήριους λόγους κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ ὡς ἑξῆς.

Τὸν πρῶτο λόγο (21-27) ἐξεφώνησε στὴ Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ἀγκαράθου στὴ χειροτονία τοῦ διακόνου Θεοδώρου Μείμαρη, νῦν Μεγάλου Ἀρχιδιακόνου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, στίς 19 Ἀπριλίου 2013.

Ὁ δεῦτερος λόγος (29-34) εἶναι εἰς τὴν εἰς πρεσβύτερο χειροτονία τοῦ Κορνηλίου Ἀθανασάκη, νῦν Πρωτοσυγκέλλου τῆς Μητροπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου, ποὺ τελέσθηκε στὴ Μονὴ Ἁγίας Μαρίνας Βόνης στίς 17 Ἰουλίου 2003.

Τὸν τρίτο λόγο (35-41) ἐξεφώνησε εἰς τὴν εἰς πρεσβύτερο χειροτονία τοῦ Μεθοδίου Φλουρῆ στίς 14 Φεβρουαρίου 2008 στὴ Μονὴ Ἁγίας Μαρίνας Βόνης. Σήμερα ὑπηρετεῖ ὡς ἐφημέριος τῆς Μονῆς Ἁγίας Μαρίνας Βόνης καὶ εἶναι διευθυντῆς στὴ Νηστικάκειο Μονάδα φροντίδας Ἡλικιωμένων.

Ὁ τέταρτος λόγος (43-48) εἶναι εἰς τὴν εἰς διάκονον χειροτονία τοῦ Κίμωνος Βλαστοῦ, τὸν ὁποῖο χειροτόνησε στὸν Καθεδρικὸ ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἀρκαλοχωρίου στίς 21 Μαΐου 2008. Σήμερα ὁ π. Κίμων εἶναι ἐφημέριος στὴν ἐνορία Ἀποστόλων Πεδιάδος.

Ὁ πέμπτος λόγος (49-55) ἐξεφωνήθη στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Αὐγουστίνου Μπαῖραχτάρη στὸν ναὸ τῶν Ἁγίων

Πάντων Ξηροκρήνης τῆς Μητροπόλεως Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως στὴ Θεσσαλονίκη στίς 27 Αὐγούστου 2009. Ὁ π. Αὐγουστίνος εἶναι Ἐπίκουρος καθηγητὴς στὴν Πατριαρχικὴ Ἀνώτατη Ἀκαδημία Κρήτης καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐνορία Ἀρχοντικό-Ἀλιτζάνης τῆς Μητροπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου.

Ὁ ἕκτος λόγος (57-61) ἐξεφωνήθη στὴ χειροτονία τοῦ διακόνου Λαζάρου Θεοδοσίου ποῦ τελέστηκε στὸν Πατριαρχικὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Φανάρι στίς 28 Ἀπριλίου 2012. Σήμερα ὁ π. Λάζαρος ὑπηρετεῖ ὡς ἐφημέριος στὴν κοινότητα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ταταούλων Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ ἕβδομος λόγος (63-70) ἐξεφωνήθη στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Μεληχισεδὲκ Ἀμπελικιάκη ποῦ ἔγινε στὴν Μονὴ Ἁγίας Μαρίνας Βόνης στίς 8 Μαΐου 2013. Ὁ πατὴρ Μεληχισεδὲκ εἶναι ἱεροκήρυκας τῆς Μητροπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου καὶ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἐνορία Καραβάδω.

Ὁ ὄγδοος λόγος (71-75) εἶναι εἰς τὴν πρεσβύτερο χειροτονία τοῦ Τιμοθέου Ραϊλάκη-Βρανᾶ, τὸν ὁποῖο χειροτόνησε στὴν Ι. Μ. Ἁγ. Μαρίνας Βόνης Πεδιάδος στίς 27 Ὀκτωβρίου 2013. Ὁ π. Τιμόθεος διετέλεσε ἐφημέριος στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας καὶ εἶναι ἱεροκήρυκας τῆς Μητροπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου.

Ὁ ἔνατος λόγος (77-82) ἐξεφωνήθη εἰς τὴν εἰς πρεσβύτερον χειροτονία τοῦ Ἀρχidiaκόνου τῆς Μητροπόλεως Ἀρκαλοχωρίου, Καστελλίου καὶ Βιάννου Ἱεροθέου Χιώτη, στὸν πανηγυρίζοντα Καθεδρικὸ ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἀρκαλοχωρίου, στίς 6 Αὐγούστου 2014. Ὁ π. Ἱεροθέος εἶναι ἐφημέριος στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Καστελλίου.

Τὸν δέκατο λόγο (83-89) ἐξεφώνησε στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Ἐμμανουὴλ Καλομοίρη ποῦ τὸν χειροτόνησε στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης Ἀρκαλοχωρίου στίς 27 Δεκεμβρίου 2014. Ὁ π. Ἐμμανουὴλ διακονεῖ στὴν ἐνορία Μουχτάρω-Εὐαγγελισμὸς Πε-διάδος.

Ὁ ἐνδέκατος λόγος (91-98) εἶναι εἰς τὴν εἰς διάκονον χειροτονία τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενάκη ποῦ τελέστηκε στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης Ἀρκαλοχωρίου στίς 19 Φεβρουαρίου 2017. Ὁ π. Κωνσταντίνος ὑπηρετεῖ στὸν Καθεδρικὸ ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἀρκαλοχωρίου.

Ὁ δωδέκατος λόγος (99-105) ἐξεφωνήθη στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Μιχαὴλ Παπαϊωάννου ποῦ ἔγινε στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης Ἀρκαλοχωρίου στίς 5 Μαρτίου 2017. Ὁ π. Μιχαὴλ ἔχει ἀναλάβει ἱερατικά καθήκοντα στὸν Καθεδρικὸ ναὸ Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Ἀρκαλοχωρίου.

Ὁ δέκατος τρίτος λόγος (107-112) εἶναι εἰς τὴν εἰς διάκονον χειροτονία τοῦ Ἀνδρέα Γαλανάκη ποῦ πραγματοποιήθηκε στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Σκινιά στίς 22 Ἰουλίου 2017. Ἐξυπηρετεῖ ὡς διάκονος στὸν Σκινιά καὶ διακονεῖ στὴ Μητρόπολη Βεροίας.

Τὸν δέκατο τέταρτο λόγο (113-121) ἐξεφώνησε στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Σίμωνος Βουτηριάδη τὸν ὁποῖο χειροτόνησε στὴ Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Καλλέργη στίς 5 Νοεμβρίου 2017, στὴν ὁποία ἡγουμενεύει.

Ὁ δέκατος πέμπτος λόγος (123-131) ἐξεφωνήθη στὴ χειροτονία τοῦ πρεσβυτέρου Ἐμμανουὴλ Πνευματικάκη στὸν ναὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ Βιάννου στίς 8 Νοεμβρίου 2017, ὅπου ὑπηρετεῖ.

Ακολουθοῦν οἱ πηγές καὶ ἡ βιβλιογραφία (133-140).

Τὸ ἐλκυστικὸ αὐτὸ βιβλίον κλείνει μὲ ἐπιλεγμένα ἔργα τοῦ Σεβασμιωτάτου (141-142).

Πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλίον ποὺ παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ γραψίματος καὶ τοῦ θέματος ἀπὸ ἓναν ἔμπειρον στὴ διακονία Ἱεράρχη τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ποὺ ἀνέλαβε νὰ ποιμάνει μίαν νεοσύστατη Μητρόπολη (2001) μὲ πενιχρὰ μέσα καὶ τὴν διοργάνωσε μὲ ἄριστο τρόπο, στὴν ὁποία χειροτονεῖ ἀξιόλογους καὶ μορφωμένους κληρικούς γιὰ νὰ τὴν διακονήσουν. Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόπιστη καὶ ἐνδελεχῆ πηγὴ καὶ διαβάζεται πολὺ εὐχάριστα διότι ἔχει γραφῆ μὲ κόπο, ἀγάπη καὶ σὲ ωραῖο ἐκκλησιαστικὸ ὕφος. Στὸ τέλος κάθε λόγου ὑπάρχει μίαν ἀναμνηστικὴ φωτογραφία ἀπὸ τὴ χειροτονία.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου εἶναι πλούσιον γραμμένον μὲ σοφὰ καὶ ἐμπνευσμένα λόγια τοῦ Ἱεράρχου. Ἀξιοποιεῖ πολὺ καλὰ τὶς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς καὶ ἐρμηνεύει θεολογικοὺς ὅρους τοὺς ὁποίους συνδέει μὲ τὶς χειροτονίας καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ ὑπηρετήσουν μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ τὴν Ἐκκλησίαν. Παρέχει συμβουλὰς, προτροπὰς καὶ παραινέσεις στοὺς νέους κληρικούς καὶ τοὺς προτρέπει μὲ πατρικὸν λόγο νὰ καταλάβουν ὅτι ἀναλαμβάνουν ἓνα ὕψιστον καθήκον καὶ νὰ γίνουν καλοὶ κληρικοί. Ἀκόμη στοὺς λόγους θὰ βρεῖ κανεὶς πολλὰ ἐνδιαφέροντα διδασκτικὰ καὶ πνευματικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν στοὺς κληρικούς καὶ στὸν σύγχρονον ἄνθρωπον. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἀξίζει νὰ τὸ διαβάσουν ὄχι μόνον κληρικοί ἀλλὰ καὶ λαϊκοί.

Πασχάλης Βαλσαμίδης
Επίκ. Καθηγητὴς Δ.Π.Θ.